

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt“

TE

AMSTERDAM

19° Jaargang

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1911

Geldersche dubbele Ducaten enz.

(1589).

W. J. DE VOOGT deelt in zijne „*Geschiedenis van het Muntwezen der Vereenigde Nederlanden*” I, blz. 26, mede, dat op 27 Augustus 1589 aan den Gelderschen muntmeester eene ordonnantie werd gegeven tot het munten van den dubbelen ducaat „mitte twee hoofden.” Die ordonnantie luidde :

„Alsoe die ritterschappen ende steden des Arnheemschen quartiers, sampt die steden Doesburch ende Doetinchem, deser tiit representerende het meestendeel deses furstendoms Gelre ende graeffschaps Zutphen, goetvinden ende vredich siin, dat den vurs. muntmeester oick sal doen munten ende slaen den dubbelden ducaet mitte twee hoofden opte wapenen van Spaengnien ende d’inscriptie op d’een syde: MONE. ORD. GEL. HISPAN. ende op d’ander syde: FERDINANDUS ELISABET R., volgende dien sal den meergemelten muntmeester doen wercken ende munten den voers. dobbelde ducaet, holdende in alloy 23 car. 7 gr. ende van 35 in de snede, remedie 1 gr. $\frac{1}{2}$ eng.” 1).

Voorts deelt hij mede, dat reeds op 2 September 1589 de remedie in navolging van Kampen gebracht werd op 1 $\frac{1}{4}$ eng.

Van de voorgeschiedenis dezer ordonnantie weet DE VOOGT ons niets mede te deelen en toch is die niet zonder belang geweest. In verschillende brievenverzamelingen heb ik de stukken gevonden, die hieronder afgedrukt staan en een beeld geven van de moeite, die het den muntmeester heeft gekost om vergunning tot het munten van dubbele ducaten te erlangen. Dat de aanhouder wint, heeft hij daarmede getoond.

Men bedenke bij het lezen, dat de onrustige tijden —

---

1) DE VOOGT heeft hier waarschijnlijk verkort; de remedie was 1 gr. in het alloo en $\frac{1}{2}$ eng. is het gewicht.

Nymegen, Zutphen en Deventer waren in handen des vijands — het verkeer op de wegen uiterst onveilig maakten, waarvan het gevolg was, dat in verscheidene jaren geen landdag kon gehouden worden en alle onderhandelingen tusschen verwijderde plaatsen, b.v. Arnhem en de steden aan de Zuiderzee, schriftelijk moesten plaats hebben, hetgeen zeker niet tot bespoediging strekte.

I.

1589 — Januari 30.

Aen den muntmeester

JACOB DERCKSS HALEWIJN.

Ersame, besundere, guede vriendt, Uwe twee missiven van den XXIIsten ende XXVIsten deses hebben wy ontfangen, geleesen, dair op in 't langhe gedelibereert ende geresolveert, nementlick dat wy u nyet en kunnen accordeeren den dobbelde ducaet te munten opten figuren ende wapenen ons overgesonden, overmits dieselve wapenen by die van de Landschap afgezworen zijn 1)

Aengaende den enkelen ducaet van Hongerie, sult dieselve moegen munten, stellende op d'een syde een leuw ende op d'ander syde een manneken, volgens de figuren u toegesonden ende gy in uwe missive begert.

Den Henricusnobel suldy moegen munten opte figuren ende wapenen, den yusersnyder medegegeven, sonder eenige veranderinge dairinne te doen, want die van den furstendom nyet en betaemt Borboins wapenen mit id Geldersche waepen daerinne te laeten quartieren.

1) Op blz. 12 van het boven aangehaalde werk zegt DE VOOCT: „Gelijktijdig (d. i. in Juni 1581) besloot men 's konings naam en zegel voortaan niet meer te gebruiken, maar als zegel aan te nemen dat van het Furstendom, te weten twee klimmende leeuwen.” Ik heb deze zaak in het reces van den in Juni 1581 gehouden landdag nagezien en bevonden, dat dit besluit niet den muntstempel betrof.

Geschreven Arnhem den naestlesten Januarii XVe
LXXXIX, stilo veteri.

Die Raiden ende die van de Reekening des
furstendoms Gelre ende graeffschaps Zutphen.

Naar een afschrift in eene door G. VAN HASSELT
aangelegde, in het Rijksarchief te Arnhem aanwezige
verzameling, getiteld: *Munt*.

II.

1589—April 24.

Edele, erentfeste, wolgelerte, froeme und voersichtighe,
bysonder wellgunstighe heeren und goede frunden!

Wyders sall ick U. E. W. und L. nielt onvermeldett
laeten, woe datt der muntmeister van Harderwiick alhier
by my gekoemen is und my toe kennen gegeven heft, offwall
by U. E. W. und L. hierbefoerens enighe order tott ver-
beteronghe des muntwercks tott Harderwiick gesteltt is
und hy oeck daerinne siin bestes gedaen heft, dat sulckes
nochtans weinichs fruchts geschafft heftt, uit oersaecken
dat U. E. W. und L. swaericheit gemaectt hebben hem toe
accordieren den dubbelden ducaett mitt die twee koppen
und waepenen van Spaignien toe moeghen slaen, als tott
Campen und Hoern gedaen wordt; welcke ducaet een
greyn ofte anderhalf in alloy geringher is als die andere
Hungarischen und Riicks ducaeten, welcke vordell den
koeplyden gegeven wordt, die daerdoer die Camper und
Hoernsche munte gaen besoecken etc., begerende, dat ick
U. E. W. und L. hiervan uit synen naeme solde willen
schryven und verstendighen, datt hy wall begeerden, datt
U. E. W. und L. hem wolden toelaeten te moeghen volghen
den voett, soe hierbefoerens beraemt is geweest, om den
dubbelden und enckelen ducaet mit die twee koppen und
waepenen van Spaengnien toe slaen met die inscriptie aen

die eene syde : MON. ORD. GEL. VAL. HISPAN. und aen die andere zyde : FERDIN. ET ELIZABET R. und denselven ducaet toe maecken in gewichte und alloy als den Spaentschen, toe weeten van XXXV in 't marck und van XXIII karaett und soeven greyn in alloy ter remedie van een grein. Und alsoe die coepluyden (soe hy sachte) geerne leveren ter plaetsen, daer sy van allerhande speciën van gelde geryvett worden. achten hy hett profytelickste toe wesen und wolde oeck wall begheeren, datt hem toegelaeten worde in alles toe moeghen volgen den van Campen und Hoern, soe in hettgenighe sy nu doende siin ofte noch sullen voerneemen moeghen, und daervan verantwoordten als die van Campen doen ; waerop U. E. W. und L. mitten heeren Reeckenmeisteren aldaer sall gelieven toe beraetslaeghen und den vors. muntmeister U. E. W. und L. goetbeduncken mitten alleryrsten toe verstendighen, om sich daernae ten besten toe moeghen richten.

Datum uit Sgravenhage den XXIIII Aprilis 1589, stylo antiquo.

U. Ed. W. und L. dienstwilligher frundtt
CAERLL VAN GELDER I).

Den Edelen etc. heeren Rhaeden
des furstendoms Gelre und graefschaps Zutphen, myne bysonderen,
voelgunstighen heeren und goede
frunden.

Brieven uit en aan het Hof.

III.

1589 — Mei II.

Eedelle, erentfeste, hochgeleerde, wyse, voersinnyghe,
discrete, gebiedende heeren, Naer myne behoerlycke,

1) Geldersch afgevaardigde ter Generaliteit.

dienstwillige eerbiedinghe sullen Uwe E. weeten, hoe dat ick over langhe aen Uwe E. hebbe aengehouden, ten eynde dat ick mede zoude moghen maecken den *dubbelde ducaet* met de twe coppen inne ziinde 1); hoe noetsaekelick datter ons aen was geleghen tot prosperiteyt van onse munte ende noch nootelyck aen geleeghen is, ende dat door dese oorsake: tot Campen ende Hooren daer werdt gemundt den dubbelde ducaet met de twe coppen met oock den halven van dien ende maecken oock den Hongersen ducaet, welcken Hongerse ducaet, die zy maecken ende ick mede, die wordt altemet gesocht, alser een vloet schepen gereet legghen omme te seyl te gaen, ommedat deselve scheepen veel Hongerse ducaten medenemen, alzoë dat se dan wel een halve stuyver ofte een stuyver meerder gelden dan den gemeene prijs; dan zoe leeveren de coopluiden op den Hongersen ducaet. Ende als die scheepen weederomme wech ziiin, dan ist met den Hongersen ducaet gedaen, ende alzoë den dubbelde ducaet met de twe coppen met de halve van dien eenen penninck es, die alle de landen doer gancbaer ende wel gewilt es ende beter proffyt voor den coopman . . . . 2) op te leveren dan opten Hongerse ducaet, zoe gaen de coopluiden dan . . . . dobbelde ducaeten met de twe hoofden; daer leveren zy dan continuelycken het ganse jaer op, ommedat . . . . altoes tot temmelycke pryse alle tlandt doer ganckbaer blijft ende den Hongerse ducaet die en can niet gemaect werden dan op sommige tyden, als boven verhaelt. Ende alzoë de coopluyden niet gaerne tot twe sonderlinge plaetsen haer materye en leveren, zoo ziiin se veroersaeckt te Campen ofte Hooren te gaen, alwaer men haer de dubbele ducaten maeckt, ende laten haer Hongerse ducaten daer mede maecken; oock mede weet den muntmeister van Campen wel zoeveel, zoo zy

---

1) DE VOOR a. w., n°. 54, Pl. VII, afb. I.

2) De opengelatenen woorden ziiin door vocht onleesbaar.

van zin dubbele ducaten begeren. . . . te hebben, dat zy hem oock moeten leeveren op den Hongerse ducaet, als zy die van doen hebben, ende alzo is dat wel de mannier ende brengt de reden oock wel meede, daer men het een leevert, dat men daer het ander mede leevert. Alsoe, gonstige, edele heeren, waer wel hoech nodich, dat ick den dobbelde ducaet met de twe coppen mede maeckte. Hadde ick se van beginsel mede mogen maecken, het hadde de Landtschap well een goede duysent gulden waert gheweest. Ick moet voor miin ogen zien, dat alle myne goede vrienden naer Campen ende Hooren gaen, ende ick en kan haer oock geen ongellick geven. Is daeromme myne gans vrundelycke, demoedig bidden ende begeren, dat Uwe E. miin believe te accorderen te slaen den dubbelde ducaet met de twe coppen met de halve van dien; den naem van PHILIPS en souder toch niet op comen, dan alleen alsoe het compt op dit caertenbladt, dat ick Uwe E. hier overzeynde, oft aldus: MONE. ORD. GEL. VAL. HISPAN. ende aen d'ander zyde FERDINANDUS. ET. ELISABET. R., wadt Uwe E. hiervan believe zal.

Gonstige, edele heeren! ick bidde Uwe E., ist mogelick, dat Uwe E. miin tselve accorderende ende miin met brenger des myne instructie daarvan overzeynde, dewelcke Uwe E. toch daer in de Reeckencamer hebben.

Wyders, gonstige, edele heeren, zoe es Uwe E. wel kenlyck, dat ick nou ter tiit doende zy met den Hollantze daeller te maecken ende alzo in Hollandt tot Amstelredam gepractiseert werdt omme een jalosye te maecken tussen de Hollantse daeller, die aldaer gemaect ziin, ende dezelve, die op ander munten gemaect ziin, alzo dat de leverancie opten Hollantse daelder by ons seseert 2) ende dat om een kleynne oorsaeck, te weten: die van Dordt die setten een *roosken recht boven de groote leeuw ziin hooft*, ende wy hebben

---

1) Zie DE VOOGT a.w., blz. 27, noot 1.

2) = cesseert.

gesedt boven den grooten leew zijn hoofd een Jerusalems kruysken ende de gemeen man die ziet al terstont naer het roosken, dat de Dortse boven den leew zijn hoofd heeft, ende wat de roos daer niet en heeft, dat en willen zy niet ontfangen voor eenen goeden Hollantsen daelder. Die van Campen maecken den manier van een roos boven de lew ende die van Hooren maecken oock een roos boven de leew: alsoe begeren miin cooplyuden, die by miin leveren, zoe ick begeer, dat zy langer leveren, zoe moet ick oock den leew een roos boven 't hoofd maecken, want anders en conen zy den daelder niet uutgheven. Alzoe hebbe ick den cooplyuden belooft aen Uwe E. daeromme te schryven omme een roosken boven den leew zijn hoofd te stellen ende hebbe reets de yzers zoe doen veranderen op het believen van Uwe E. omme de tiit te gewinnen, wandt alsulcke dinghen van der munte dat verheyst delyentie 1): men moet de tiit waernemen, dewyle het in 't saysoen es.

Gunstighe, edele heeren, alsoe wy uut kracht van de vochdy van Gelre moghen voeren een *dystelbloem*, zoe hebben wy de dystelbloem gestelt op onse rosenobel, voorheen by ons geslagen, ende daeromme hebbe ick den isersnyder belast te maecken de dystelbloem recht zoe die op onse rosenobel eerst es gestelt, ende dat sal ons zoeveel doen als een roos ende dat mogen wy met eeren doen ende dat sal onsen daelder zoe gewillich maecken als den Hollandse daelder, te Dort geslagen. Ick zeynde myne Ed. heeren hier twe offslagen van den Hollandtse daelder, een met de dystelblom boven de leew zijn hoofd; alzoe ick die nou hebbe doen veranderen, ende ick zeynde Uwe E. oock een offslach, daer de leew een kruysken boven 't hoofd heeft; Uwe E. vrundelycke biddende miin oock midts desen te accorderen deselve distelblom boven den leew zijn hoeft te mogen stellen: dese kleyne saecke

---

1) = diligentie.

zoude 't werck opten Hollantse daelder doen sesseren
 Is daeromme myne gans vrundtlycke bidden ende begeren,
 dat myne edele heeren miin met bringer deses accorderen
 tghene voers., ende Uwe E. sullen 't vorstendom geen
 quaden dienst doen, tkenne Godt, dien ick bidde Uwe E.
 te sparen in gelucksalich, lanck leven 1).

Ylens uut Harderwick den XI Maii 1589, stylo veteri.

Uwe E. dienstbereyder diennaer

J. D. HAELLEWIJN.

Aen miin heeren Canseller ende
 Raeden des vorstendoms Gelre ende
 't graeffschap Zutphen, sampt
 myne heeren van de Reekencamer,
 myne wel gonstige, gebiedende
 heeren, tot Aernhem.

Brieven van het Hof met het kwartier van Arnhem, n°. 5904.

IV.

1589 — Mei 13.

Aen den muntmeister

JACOB DERCKSS.

Erber und frommer, goeder frundt, Wy hebben uwe
 missive van den XIden deses mitt den affslach van den
 Hollantschen Gelderschen daelder und dubbelde ducaet
 ontfanghen, waerop wy vur thoeverlatich andtwordt
 niet sullen verhalten, als dat wy u niet kunnen consentieren
 te slaen den dubbelden ducaet mitte twee hoeffden und
 den halven van dien opte wapenen van Spangien, und
 sulckes om diverse consideratiën und resolutiën, vurhen
 hierop genhamen, die wy u them deil muntlicken, oick

---

1) Tot hier is de brief niet door den muntmeister zelven geschreven.

them deil schriftlicken vermeldet hebben; dan angaende den Hollantschen Gelderschen dalder siin wy vredich, dat ghy baven 't hoeft van de grote lew (in plaetze van het Jerusalemsche kruysken) ein diestelbloem stellt volgende uwe schryvent.

Geschreven Arnhem den XIIIden Maii XV^cLXXXIX.

Die Rhaden sampt die van de
Rekeningh des F. G. ende G. Z.

(Minuut.)

Als boven, n°. 5906.

V.

Post date van eenen brief uit 's-Gravenhage van CAERLL VAN GELDER en HENRICK VAN BRIENEN SR. aan de aanwezige leden van de ridderschap en de magistraten van Arnhem en Wageningen d.d. 18 Juni 1589 (Brieven uit en aan het Hof):

Wy sullen U. L. und Ers. oeck niet onvermeldet laeten, woe dat der muntmeister van Harderwiick alhier geweest is und ons toe kennen gegeven heft, dat tot Hoern und Campen verscheyden golden und silveren pennonghen gemuntet worden, die hy volgende syne ontfangene instructie niet slaen en mach, daerdoer hy weinich toe doen heft und die Lantschap oeck volgens een geheell geringes van die sleyschat genieten sall; begerende, dat wy eenmaell aen U. L. und Ers. schryven wollen, ten einde hem toege-laeten mochte worden alle die pennonghen, die tott Hoern und Campen geslaeghen worden, mede toe moeghen munten, tott een gemeine ordonnantie op 't stuck van de munte gemaect sall wesen, daer wy alnoch weinich apparentien toe sien; welckes ons (onder correctie) dunct, dat men hem wall sall moeghen toe-laeten, opdat hy soewal als die anderen yetwes mede toe doen mach hebben und die Lantschap des toe meer sleyschat sall trecken moeghen.

1589 — Juli 9.

Eedelle etc. heeren!

Wyders, gonstige Ed. heeren, sullen Uwe Ed. weeten, hoe dat miinheer den lantrentmeester 1) ende HEYNDERICK VAN BRYNEN, nou ter tiit ziinde in den Haghe, hebben gescreven aen de stadt Harderwick, hoe datter gheen hopeninghe en es tot eenyge ordere in 't stuck van de munt te stellen, maer ter contrarie dat het geschapen es in meerder desordere te lopen; dat Hare Ed. wel goet zoude duncken, dat de stadt Harderwick dierhalven zoude believen te scryven aen de stadt Aernehem ende aen myne Ed. heeren van den Raet ende Reckencamer, ten eynde dat men my zoude accorderen te slaen den dubbeldē ducaet met de twee hoeffden met gelicke wapenen als de Spaense, met oeck den Henrickusnobel met het wapen gequartiert, alsoe ick 'tselve aen Uwe Ed. versocht hebbe; 'twelck Uwe Ed. nyet en heeft belieft te accorderen. Ende ick, dit horende, hebbe my daerby gevoecht ende versocht, dat 'tselve mocht in 't werck gestelt werden, alsoe dat de magistraet van Harderwick met de ridderschap, met oeck die ander Veluse steden dierhalven geresolveert ziinnen omme dierhalven aen Uwe Ed. te scryven, welcke missyve den brenger van deesen mede heeft; myne Eedelle, wel gonstige heeren vrundelicke biddende de saecke nou te avanceeren, dat ick de instructie van den dubbeldē ducaet mochte erlanghen, met oeck commissyve tot den Henricusnobel met de wapennen gequartiert, het Gelderse wapen met het Borboense wapen altoes zoe nae den rechten Henricusnobel alst moghelick es, ommedat deselve wel mocht getoghen werden. Altoes zullen dese twee penningen alsoe goet gemaekt werden als den olden derselver penningen. Myne gonstige Ed. heeren alsnoch gans vrundelick

1) CAERL VAN GELDER.

biddende het beste hyerinne believen te doen, ende Uwe Ed. sullen wel doen, tkenne Godt, denwelcken ick bidde Uwe Ed. te sparen in gelucksalich lanck leeven.

Met haest uut Harderwick desen 9den Julii 1589, stilo veteri.

Uwer Ed. dienstbereyder

J. D. HAELLEWIJN.

Eedelle etc. heeren,

Miin heeren Canseller ende Raeden
des vorstendoms Gelre ende graeff-
schap Zutphen, sampt mynen heeren
van de Camer van de Reckenyngh tot
Arnhem.

Brieven van het Hof met het kwartier van Arnhem, n°. 5952.

VII.

1589 — Juli 12.

Aen den heren Cantzler.

Wirdiger, ehrnfest, hoichgelertter und seer discreter, insonders gunstiger frundt und medebroeder, Dese sal dienen om U. E. the verwittighen, dat sich der muntmeester JACOB DERCKSS verscheidentlicken aen ons beclaecht hefft aver het grote achterwesen, nemblick van soevenduysent und meer gulden, alls hem noch an dese Landtschafft restiert, als oick aver het stilstaen der munte, avermitz hem op siin mennichfoldich sollicitieren und anhalden niet geaccordiert wordt alsulcke golden und silveren pennonghen the slaen alls op andere platzen deser Unieertten Provintiën mit grote quantiteit thot gein geringh profyt derselver geslaghen worden; versoeckende dieselve muntmeister seer instanelick an ons om hem the willen consentieren the muegen slaen den dubbelden ducaet mit die twe hoeffden mit glicke wapenen als die Spaensche, daervan wy die affdrucken hierby averseinden, die wy

by brengeren wederom begeren ; als oick den Henricus-nobell mit het wapen gequartiert mit het wapen van Bourbon, glick hetselve hertoch CARL VAN GELDER hoichmilder gedachten gefuert hefft; daerby vuegende, so vern hem sulcks niet so wal als anderen geaccordiert solde worden. dat hy dan nootzhalven syne mantgesellen und alle officiers solde moeten oirloff geven und dat muntwerck in stilstant blyven the laten thot syner und syner kinderen gruntlicken verderfft, dwiel hy mit sulcke maniere van doen gein middel saghe thot betalinghe synes achterwesens the geraken, then whare dat men hem mit andere midlen daertho kunde verhelpen ; sich wal verwonderende, waerom wy anderen die profyten lieten stricken und niet so wall mit het muntwerck als sy deden, procedieren, so doch het muntwerck deser Landtschap in dese so wal the excusieren is als der andere provintiën und particuliere steden.

Nhu ist an dem, dat wy niet anders geneicht dan het profyt der Landtschafft the soecken, averst dwiel wy befinden, dat vur etlicke jaren op einen gemeynen landtdach veraccordiert is die wapenen und naem des conincks van Hispanien niet meer the gebuicken und dan het consentieren van het slaen alsulcker pennonghen als versocht wordt, den inhalt desselven affscheitz thoweder, so hebben wy tselvige by ons alnoch niet kunnen accordieren, dae hebben tselvige ierst an den ritterschappen und steden als onse meisters geremittiert, waerop die anwesende ritterschappen thot Harderwick sampt die magistraten der steden Harderwick, Elburch und Hattem gerescribiert und het slaen der vurseider pennonghen genoechsam geaccordiert, wie dan oick die landtrentmeister GELDER unnd HENRICK VAN BRIENEN, deputierden in die Generael Staten, tselvige insglicken gedaen, allet so langhe dat einen gemeinen voet und ordonnantz op 't stuck der munte beraempt sal wesen ; achterfolgende denwelcken wy by uns bescheiden die anwesende ritterschappen ind magistraet

alhier und denselvighen oick die vorige meinungh angedient, daerop die anwesende ritterschappen geen swaricheit gemaect, dan die magistraet hefft dat vurs. reces der Landtschafft angetaghen, niethemin, sich befindende by den ritterschappen und anderen Veluwschen steden averstempt, so hebben oir Ers. dese saecke gestelt tot onse discretie.

Dit is het proces, dat wy in desen hebben vurgenhamen. Opat dan hierinne niet anders dan mit Uwer Ed. advys gehandelt (werde), so hebben wy, avermitz onder ons oick contrarie meynunghen om redenen als voren vallen, 't advys van U. E. hierby wal willen versoecken, off villicht durch gemelte munten deser Landtschafft den heren Generael Staten desto meer oirsake gegeven werden muchte soveel thoe spoedelicker die onordenungh aff tho stellen und thot ein bestendige ordinantz in muntsaken tho procedieren; begerende und versoekkende, dat U. E. believe tselvige adyvs by den bringer vann desen, dien wy thot sulcken einde alleenlick an U. E. averseinden, an ons aver tho seinden, opdat het sayson van het muntwerck niet vergeeffs verlopen mach. Und desen thot geynen anderen einde dienende befelhen wy U. E. hiermede den Almechtigen.

Geschreven Arnhem den XIIIden Julii XV^cLXXXIX.

U. E. seer goede vrunden und mede-
broederen

Die Rhaden.

Minuut.

Brieven uit en aan het Hof, n°. 6035.

VIII.

1589 — Juli 17.

Edele, eerntfeste, wyse, voorsiennighe mitbroederen ende goede vrunden, Ick hebb U. E. missive in date den

XIIIden deses ontfangen ende bevynde, dat d'inhouden van dien principalyck de Staten van de alinge Lantschappen aengaet, soedat ick my beswaert vynde daerinne te aviseren, sunderlinge ick nyet geïnformeert en ben van de redenen ende motiven onder die van de Lantschappe ende U. E. gevallen, soewel in respecte van deghenen, die overstemt hebben oft overstemt siin, ende daerbeneffens overmits de saecke in de Generaliteyt naemaels soude moegen gedisputeert worden ende ick in den eedt van de Generaliteyt ben, soe vynde ick my beswaert particulierlyck ende sonder kennisse van den Rade van State daerinne te aviseren, soe U. E. als verstendigen wel cunnen begrypen; verseeke-rende nyetemin, dat ick altoes miin beste doen sal, soe voorhenen geschiet is, om alle saecken ten besten ende tot meesten nut ende welvaeren van de Lantschappe t'interpreteren ende te keeren.

Uuyten Haghe den XVIIIden Julii 1589, stilo veteri.

U. E. goetwillighe vrunt ende metbroeder

ELBERTUS LEONINUS.

Edele etc. heeren die Raden des
furstendoms Gelre ende graeffschaps
Zutphen

tot Arnhem.

Als boven, n°. 6036.

IX.

1589 — Augustus 31.

Eedelle, erentfeste, wyse, voersinnighe, discrete, gebiedende heeren, Nae myne behoerlicke, dienstwillighe gebiedenisse sullen myne Ed. heeren weeten, dat ick op gisteren Uwe Ed. scryvens, daerbeneffens die instructie ontfanghen hebbe, waernae ick miin sal reguleeren in 't munten derselver penningen; dan alsoe myne Ed. heeren

miin daer hebben gestelt de remedie in 't gewicht op den dubbelde ducaet van $\frac{1}{2}$ engels ende d'ander munt, ommers te Campen, daer gebruicken zy op de dubbelde ducaet de remedie in 't gewicht op $1\frac{3}{4}$ engels, want denselven penning 'tselve vermach, ende daermede connen zy den copman wat meerder vordels doen ofte favoryseeren, mitz nemende de remedie wat ruim op de goede hope, dat in 't maecken van de busse de fortune haer diennen sal. Omme te weeten seeckerheit van die van Campen zoe hebbe ick doen haellen doer een vrundt uut de munte van Campen omtrent 130 dubbelde ducaeten, dewelcke ick hebbe doen proberen doer onse waerdeyn ende assayoer zoe in 't gewicht als oeck in den alloy. Zoe hebben zy deselve ducaten gevonden, dat de remedie in 't gewicht es genomen op $1\frac{3}{4}$ engels. Es daeromme myne vrundelicke begeren, dat myne Ed. heeren myne remedie in 't gewicht believe te stellen op $1\frac{1}{2}$ engels ofte ten geringsten op $1\frac{1}{4}$ engels, ende hetselve sal ziin tot proffit van de Lantschap meer als tot de myne. Want als de remedie zoe gans kleyn es, dan zoe es een muntmeester bevreest, dat hy zyne remedie sal exederen; daeromme maeckt den muntmeester dan liever te volle omme seecker te ghaen ende dan en gheniet de Lantschap in 't macken van de busse nyet altoes, alsoe miin heer den raetsheer CAPEL ende den rekenmeester VARICK wel hebben ghesien in 't maecken van de bus. Onse waerdeyn ende den assayoer die sinnen vredich om tot allen tyden by eeden te verclaren, dat zy de Camper ducaten hebben bevonden de remedie in 't gewicht genomen te hebben een engels ende drie quaert.

Myne Ed. heeren doen toch het beste ende dat ick mach hebben ter remedie een engels ende een half ofte $1\frac{1}{4}$ engels. Het sal miin gemakelick ziin ende sonder gevaer ende der Lantschap proffitelick, want als dan de remedie wat ruim genomen heeft, zoe ghenyet de Lantschap tselve in 't maecken van de bus.

Ende tot een teycken, dat tselve waer es, dat die van

Campen gebruikten tot haer remedie, zoe hebbe ick den waerdeyn ende assayoer gebeden hyeronder te teyckenen, hoe dat zy die Camper dubbelde ducaten in 't gewicht gevonden hebben, in manyere van een attestatie:

Wy JACOB DE CLAER, waerdeyn, ende DERCK AELTSS, assayoer, beyde van de munte vandt vorstendom Gelre, verclaren voor de rechte waerheyt, dat in Februaryo 1589 hebben gehadt op 't contoer van de muntmeester ontrent 130 nyeuwe dubbelde ducaten, vers ende nyeuw uut de munte van Campen comende, welcke ducaten hebben gewegen de 35 een Troeyse marck minder een engels ende drie quart. Dit verclaren wy beyde by den eedt, die wy de Lantschap in 't stuck van ons offitie gedaen hebben, ende ziin tot allen tyden bereyt omme tselve by eede te verclaren, dat tselve warachtich es, als tselve op ons versocht sal werden. Ende tot een teycken dat het waer es, zoe hebben wy JACOB DE CLAER ende DIRCK AELTSS beyde met onse eyghen handt ondergeteyckent opten lesten Augusto 1589, stylo veteri.

JACOB DE CLAER.   DIRRICK AELTSEN.

Ilens uut Harderwic den lesten Augusty 1589, stylo vetri.

Uwe Ed. dienstbereyder diennaer

J. D. HAELLEWIJN.

Eedelle etc. heeren, miin heeren
Raeden des vorstendoms Gelre ende
graeffschap Zutphen, sampt myne
heeren van de Reckencamer, myne
gonstige, lieve heeren
tot Arnhem.

Brieven van het Hof met het kwartier van Arnhem, n°. 6002.

Arnhem,
April 1911.

J. S. VAN VEEN.

Keur van munten en penningen uit het Koninklijk Kabinet van munten, penningen en gesneden steenen te 's-Gravenhage, uitgekozen en beschreven door Dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFÉPIÉ en A. O. VAN KERKWIJK. 's-Gravenhage, bij MARTINUS NIJHOFF, 1910.

Er is een mooi werk verschenen. De directeuren van het koninklijk penningkabinet te 's-Gravenhage hebben eene keur van munten en penningen uit de door hen beheerde verzamelingen doen afbeelden. Hun doel is de kunstwaarde dier metalen gedenkstukken op den voorgrond te plaatsen. Zij willen aantoonen, wat de medailleurs voor schoons hebben gewrocht in alle tijden. Eene korte beschrijving der stukken met vermelding van den naam des makers gaat vooraf. Dan volgen 25 platen in fototypie met 343 afbeeldingen. Wij betreuren het, dat de schrijvers, zulke bevoegde beoordeelaars in deze, zich zoo streng hebben onthouden van eenige aanwijzing van het mooie, van de kunstwaarde hunner schatten. Hunne gedachte is vrij zeker geweest, dat de uitnemende reproductie dit overbodig maakt. Het werk is verdeeld in twee groepen : munten en penningen. De munten zijn onderverdeeld in Grieksche, Romeinsche, Byzantijsche, Nederlandsche, buitenlandsche en nieuwe ; de penningen in : die der Italiaansche renaissance, Duitsche renaissance, Nederlandsche geschiedenis, die der admiralen, verder de gedrevene, de gegraveerde, de familiepenningen, voorts buitenlandsche en hedendaagsche. Boven elke afdeeling in den tekst is een merkwaardig stukje, als versiering aangebracht.

Eerst in de laatste tientallen van jaren, nu de medailleer-

kunst zich uit haar verval opheft, en opnieuw aandacht aan de kunstwaarde van munt en penning wordt geschonken, worden er hogere eischen aan hunne ontwerpen gesteld en meer zorg aan de muntbeelden besteed. In vroegeren tijd waren alleen zeldzaamheid en historisch belang de attractie eener numismatische verzameling. Als derde, treedt nu de kunstwaarde in het verbond. Het onderhavige boek schijnt ons bijzonder geschikt het kunstgenot aan te toonen, dat munt en penning bieden, en daardoor de belangstelling in de penningkunde op te wekken.

De afbeeldingen zijn practisch gerangschikt, zij geven een overzicht van soorten en tijdperken, en stellen zoo den verzamelaar in staat het ruime materiaal te overzien, en eene keuze van verzamelgebied te doen. Want voor een ernstig verzamelaar is beperking vereischt, men moet eene soort, eene groep, een tijdperk, eene reeks kiezen, welke men zich voorstelt bijeen te brengen en zooveel mogelijk te completeeren.

Door patricische families in den lande worden nog vele grootere en kleinere muntschatten bewaard, welke door vererving verkregen, zelden worden gezien en weinig worden geacht. Dit plaatwerk kan zulke bezitters brengen tot hogere waardeering hunner numismatica en, zoo wij hopen, tot aanvulling hunner verzameling.

De groote belangstelling, welke het buitenland (Duitschland en Amerika) toont voor onze mooie munten en penningen en de hooge prijzen, welke musea in den vreemde voor goede stukken besteden, pleiten voor hunne waarde als kunstuiting. Die belangstelling ook in Nederland op te wekken en te versterken is, zonder twijfel, het hoofddoel van de uitgave van dit prachtwerk.

MUNTEN.

De eerste platen toonen ons de munten der klassieke volken. Van de Grieksche gaat eene buitengewone beking

uit. Hoe sober en edel is de figuur gehouden en hoe juist is de verdeling van het muntveld! Platen I en II geven eenen indruk van fijnen smaak en hooge beschaving. Zooveel zorg, besteed aan het dagelijksch ruilmiddel, wijst op een fijn gevoel voor, een groote neiging tot schoonheid. Zie: den prachtigen APOLLO (N°. 8), den HERMES (N°. 26), den gesluierden Demeterkop (N°. 27), het fijn belijnd profiel van ZEUS (N°. 35), de PALLAS ATHENE (N°. 56), het portret van koning PRUSIAS (N°. 63); het is alsof de kunstenaar de muntstof heeft weten te vergeestelijken. Kracht van uitdrukking en gratie van vorm en lijn getuigen van het machtig kunnen van den Griekschen stempelsnijder.

De Romeinsche aurei op plaat III zijn goede navolgingen van Grieksche motieven, streng van lijn en juist van modelé, doch zij missen het geestige, het geniale. De groot-bronzen en de medaillons van VESPASIANUS, NERVA, COMMODUS en ANTONINUS PIUS zouden het, ná de Grieken, beter uitgehouden hebben dan de aurei. Bezit het Kabinet geen enkel mooi stuk daarvan? Prachtstukken, in hunne soort, zijn de gouden Romeinsche medaillons (N°s. 93 en 95) uit de 4e en 5e eeuw. Enkele zijn geëncadreerd om tot lijfsieraad te dienen. Het zijn meer decoratief opgevatte, gestyleerde beeltenissen, edel en fijn uitgevoerd, doch de figuur is, als 't ware, verstijfd, het levendige, 't natuurgetrouwe ontbreekt geheel. De kunst is verzwakt, en hare bloei eindigt in de met enkele lijnen getrokken borstbeelden op de Byzantijsche goudmunten der 6e en 7e eeuw.

De tijd van verval en barbaarschheid, welke nu volgt, levert niets aantrekkelijks op kunstgebied en is derhalve overgeslagen. Het overzicht begint weer met de 14e eeuw, den bloeitijd der gothiek. Ook op de munten heeft deze oorspronkelijk Frankische stijl zijne intrede gedaan. Op plaat IV treffen wij de hoofdtypen der middeleeuwsche goudmunten aan. Met hunne rijke ornamentiek in verfijnd gothischen stijl toonen zij sterk sprekende overeenkomst

met de toenmalige zegels. De vorst waarborgde door zijn teeken de echtheid van brief en munt. De graveurs der zegels sneden ook de muntstempels. De beeldenaars bestaan in drukke heraldische figuren of in kerkelijke emblemen. Het schild (N°. 108) en het lam (N°. 112), beide kopieën van Fransche typen, vinden wij het mooist. In het psalter van LODEWIJK den Heiligen, gemaakt tusschen 1250 en 1270, troffen wij eene miniatuur aan als voortype van den chaise d'or 1). De voorkant van het lam is bekoorlijk door de naïve devotie der voorstelling

De munten van PHILIPS DEN SCHOONEN en KAREL V vormen den overgang naar den renaissancestijl; hunne stempelfiguren zijn meestal grof gesneden. De goudstukken op plaat IV leverden, door de schittering van het metaal en de oneffenheid der dunne muntschijf, blijkbaar moeilijkheden op voor fotografische reproductie. Plaat V geeft in hoofdzaak een overzicht van de stempels van het zilvergeld der Republiek. De meeste zijn nog gehamerd, slechts enkele geschroefd. De gehelmde rijksdaalder (N°. 134), de dukaton (N°. 138) en de arendsdaalder (N°. 141) vertoonen fijn gesneden stempels. De Duitsche daalders en pronkdaalders op plaat VI bieden meer verscheidenheid, al blijft ook hun alle kunstzin vreemd. Daalder en pronkdaalder (Schautaler) is niet hetzelfde. „Pronkdaalder” is eene onzuivere vertaling van Schautaler; gedenkmunt zou juister zijn. Schautaler-pronkdaalders zijn eigenlijk historiepenningen in muntvorm, op muntvoet geslagen. De naam brengt ze onder de munten. Terwijl de ten onzent in de provinciale munthuizen vervaardigde historiepenningen niets anders dan Schautaler zijn, groepeeren onze numismaten ze, ook naar den naam, onder de medailles. (Zie: Nos. 215, 217, 219 op pl. XI). Het zoude eene interessante studie zijn,

---

1) *Psautier de Saint Louis. Reproduction de 86 miniatures du manuscrit latin n°. 10525 de la Bibliothèque Nationale. Paris. Pl. XXX.*

de wordingsgeschiedenis dezer Nederlandsche gedenkmunten in de archieven na te speuren.

Het driedaaldersstuk van 1618 van hertog FRIEDRICH ULRICH van Brunswijk-Lüneburg (N°. 145) en de driedubbele (sylvester) wildemansdaalder van 1663 (in den tekst staat abusief : 1618) van CHRISTIAN LUDWIG (N°. 146) zijn spaarpotstukken of pronkdaalders. Naar verluid wordt, lieten de Brunswijksche vorsten dubbele daalders met sierlijken stempel munten, om hunne onderdanen tot spaarzaamheid te bewegen. Men moest opzien tegen het uitgeven van dit fraaie geld. De mijnen in het Harzgebergte verschafte het zilver voor dezen weelderigen muntslag. Van den „dreifachen Schautaler“ van 1618 (N°. 145) kennen wij eenen variant, waarop de hertog zich met gepluinden hoed vertoont. In onze eigene verzameling bevindt zich een dergelijk stuk van nog grootere afmeting (8.5 c.M.) van 1624. De Saksische Klappmützentaler (N°. 149) is eene kopie van den Enkeltaler van keizer MAXIMILIAAN I, van het jaar 1518. Naïef geteekend is de aanbidding der drie koningen : CASPAR, MELCHIOR en BALTHASAR op den Keulschen daalder (N°. 158). De loensch kijkende zwaargepruikte JOHANN GEORG op den Mecklenburgschen daalder (N°. 148) en de stokstijve aanziende borstbeelden op den vroegen daalder van Brandenburg (N°. 157) doen inderdaad grappig. Het best voldoet ons op deze plaat de Silesische sterfdaalder van ELISABET MARIA van Württemberg (N°. 155). De heden-daagsche geldstukken sluiten de rij der muntafbeeldingen. Plaat VIII getuigt van een streven in alle landen om aan de munt eenige kunstwaarde te verleenen. Uitmuntend zijn : het Engelsche vijfshillingsstuk (N°. 162) en de vijfmark van Hessen gemunt bij het 4e eeuwfeest (1904) der geboorte van den landgraaf FILIPS. Het laatste stuk is dus weer eene gedenkmuut. Het trof ons, dat de Nederlandsche rijksdaalder op zijne keerzijde nog altijd tot omschrift heeft :

„Munt van het koninkrijk der Nederlanden.” De identiteit van ons geld wordt toch door den voorkant zoo volkomen aangetoond, dat deze herhaling overbodig is. Op geen der munten van andere Staten komt dit voor. Denkt men dat omschrift weg, dan komt er plaats op het muntveld voor het complete Nederlandsche wapen met de leeuwen.

PENNINGEN.

Met plaat VIII begint de afdeeling der penningen. Dit begin is schitterend evenals bij de munten. Portretpenningen uit het midden der 15e eeuw, werken van MATHEO DE PASTI en NICOLA FIORENTINO zijn een genot voor het oog. Oorspronkelijk opgevat, bevallig van teekening, sober in de détails, zoo géven de beeldhouwers der Italiaansche renaissance ons de beeltenissen hunner beschermers te aanschouwen. Onovertroffen zijn hunne kunstuitingen! Wij missen, tot onzen spijt, den grootmeester PISANO. De portretpenning van FILIPS DEN GOEDEN (N°. 184) is gemaakt in de 17e eeuw door WATERLOOS en past dus, als stijlproeve, niet op deze plaat. Koning KAREL VIII, van Frankrijk, vertoont zich niet van den fraaisten kant, het profiel heeft niets vorstelijks. De keerzijde dier medaille: HERCULES met den leeuw, heeft meer kunstwaarde en had o.i. meer recht op afbeelding.

„Er bestaan enkele sublieme, veel mooie en zeer vele leelijke gedenkpenningen,” schreven wij reeds in 1904. 1) En als oorzaak gaven wij op, dat geen kunstvak door grooter verscheidenheid van menschen is beoefend. Meestal is het eene afdalende reeks van artist tot kunstnijvere. Zoo was het bij de munten, hetzelfde zien wij bij de medailles. Bij de waardeering en beoordeeling der afgebeelde stukken moet men daarmede rekening houden.

---

1) Eenige opmerkingen over gedenkpenningen uit de eerste helft der 16de eeuw *Tijdschrift*, 12de jaarg., 1904.

Ná de dichterlijk hoog begaafde Italiaansche beeldhouwers wordt de sublieme kleinkunst overgenomen door goudsmeden en stempelsnijders en, als gevolg, ziet men het hooge uit de kunstwerken verdwijnen. Alhoewel wij gaarne bekennen, dat de schrijvers van dit werk zich tot de mooiste penningen bepaalden, bevestigen de platen toch deze stelling.

In het begin der zestiende eeuw ging de mode van den portretpenning van Italië naar Zuid-Duitschland over. Een uitmuntend voorbeeld uit dien tijd levert de beeltenis uit 1529 van keurvorst JOHAN FREDERIK DEN GROOT-MOEDIGEN van Saksen (N°. 192). Goed zijn ook de Nos. 191 en 199. De fijn gevoelde portretten der Augsbursche en Neurenberger patriciers, magistraten en predikers (ROSENBERGER, WELSER, REUCHLINGEN, IMHOFF) ontbreken bijna geheel in dit werk. Alleen RAIMUNDUS FUGGER (N°. 193) vertegenwoordigt dit genre. Er bestaan ook kleinere gelijksoortige medailles van dezen door KAREL V geadelden koopman. De meeste van deze portretmedailles bestaan in twee formaten. 1)

Van ANTONIO ABONDIO schijnt het Haagsche kabinet geen werkstuk te bezitten. Plaat IX biedt overigens veel afwisseling. Tusschen het kleine penninkje met foutief omschrift van KAREL V (N°. 195), en dat van den Neurenberger schrijf- en rekenmeester NEUDÖRFER (N°. 200) (wij kennen drie variëteiten van dit stukje, allen door JOACHIM DESCHLER in 1554 gemaakt), treft ons de eigenaardige medaille (N°. 198) met de borstbeelden van KAREL V en FERDINAND I. De kleeding der vorsten is heel eenvoudig, zonder de Vliesorde zou men geen hoogheden in hen zien. Eene lijst dient als afsnede der figuren. De achtergrond is versierd met eene zuilengalerij, wier bogen, als 't ware,

---

1) Van n°. 192 bestaan drie formaten. Ook de portretpenning van WIGLE VAN AYTA komt in drie grootten voor.

de portretten omlijsten. Er is overeenkomst op te merken met de kopergravures en houtsneden uit dien tijd. De medaille van MICHAEL OTTO VON AECHTERTINGEN blijft in hare frischheid van lijn aan de Italianen verwant.

De drieëenheidspenning van 1544, het meesterstuk van HANS REINHART, kan ons ondanks zijne rijke versiering niet voldoen; hij is te pompeus. Sommige deelen zijn op het penningveld gesoldeerd; 't is een peuterig procédé. Van den strengen LUTHER-penning van MICHAEL HOHENAUER, kennen wij eenen variant met het jaartal 1533, waarop de passiebloem anders is geciseleerd. De Nos. 191, 192, 199 en ook de MELANCHTON (van 1543) zijn uitnemende specimen van midden-zestiende-eeuwsche portretkunst. FRIEDRICH HAGENAAR maakte drie jaren later weder eenen portretpenning, waarop MELANCHTON blootshoofd is voorgesteld. Dit stuk is minder bekend, doch niet minder fraai. De platen X tot XV zijn aan de Nederlandsche historienpenningen gewijd, voor het meerendeel bekende stukken. Enkele, bijv. N°. 207, portret van keizer RUDOLF II, kunnen bezwaarlijk tot de Nederlandsche penningen gerekend worden, al zou ook PAULUS VAN VIANEN de maker zijn. De bustes van JACOBUS DE MOOR en CECILIA VEESLAAR zijn prachtstukken, een lust voor het oog! Vlot en schijnbaar zonder moeite zijn ze gemodeleerd, hier glimt weer een vonkje van genialiteit. Plaat X geeft, volgens de beschrijving, twee medailles van STEVEN VAN HOLLAND N°. 203 en 204) en drie van JAC. JONGHELINK (N°. 202, 205 en 206). Wij hebben den LUCAS MUNNICH van 1559, evenals den penning van den Utrechtschen aartsbisschop COR. VAN MIEROP, van 1558, altijd toegeschreven aan STEVEN VAN HOLLAND en het zeer opvallend stijlverschil tusschen N°. 202 en 205 pleit zeer voor onze meening. De medaille van HOHENEMS van 1575 (N°. 206) vermeldt men weleens als Italiaansch werk, doch wij houden het met de toeschrijving aan den Vlaming JONGHELINCK. In 1574

streed graaf HOHENEMS, aan Spaansche zijde, in de Nederlanden. Er bestaat ook van zijnen penning eene kleinere editie. De historiepenningen op plaat XI zijn alle goede bekenden. Hier springt zeer sterk in het oog het verschil tuuschen de medailles (met hoog relief) en de op de provinciale muntfabrieken vervaardigde gedenkmunten (met laag relief) : N°s. 215, 217 en 219, onze Nederlandsche „Schantaler“. Het zou de moeite loonen hunne gewichtsverhouding tot de gelijktijdige munten eens na te gaan. Van het modelé der portretten door CONRAD BLOC krijgt men eenen voornamen indruk. (Zie N°s. 213 en 216). De volgende prenten geven een overzicht van het medailleurswerk tijdens het hoogtepunt onzer nationale glorie. Het vertoont in zijn overladen versiering, in zijne grootte en zwaarte, eene soort pralerigen overdaad, welke niet van eenen fijnen smaak getuigt. Onze Nederlandsche graveurs kunnen blijkbaar het werk niet af. Duitschers : BLUM en DADLER, snijden stempels voor Hollandsche historiepenningen. N°s. 223, 234 en 237 zijn, in hunne soort mooie gedreven medailles van onbekende meesters. De leeuw op den penning van LUTMA (N°. 228) is misteekend. POOL, C. ADOLFSZOOM, VAN RIJSWIJK, VAN ABEELE, ARONDEAUX, LUDER, SMELTZING en BOSKAMP zijn allen door pronkstukken vertegenwoordigd. DE HOLTZHEY'S en SCHEPP sluiten, met hunne zwakkere kunstuitingen de rij onzer nationale stempelsnijders. De 19e eeuw heeft men zeer terecht overgeslagen. De werken der beroemde Amsterdamsche goudsmeden-drijvers: WOUTER MULLER en PIETER VAN ABEELE, prijken op de platen XVI en XVII. Hunne penningbeelden zijn kopieën naar schilderijen en platen. Scheppende kracht is er van hen niet uitgegaan. Wij bewonderen altijd N°. 270 als het meesterwerk van ABEELE. Het herinnert aan het geschilderd raam in de Nieuwe kerk te Amsterdam. In 1669 vereerde men een gouden afslag van den Leo Batavus van J. LUTMA (N°. 228) aan de regeeringsleden.

De zilveren doos, waarin dit goudstuk werd aangeboden, droeg de penningbeelden van ABEELE'S meesterstuk. Uitmuntend gedreven is de keerzijde van N°. 261: de vier burgemeesters van Amsterdam, door WOUTER MULLER, ontleend aan de bekende schilderij van HENDRIK DE KEIJSER. ABEELE wint het verre van MULLER door de teedere behandeling en de correcte anatomische verhouding zijner portretten. Zijn werk is fijner gevoeld en derhalve edeler. MULLER streeft meer naar versiering. Eene eigenaardige soort is de gegraveerde penning, deniello. De figuur wordt in de vlakke metaalschijf gesneden en *taille douce*, als de koperplaat voor eene gravure. SIMON VAN DE PASSE (geb. te Utrecht, 1547) heeft in dit genre uitmuntend werk geleverd, (zie N°s. 273, 274 en 275), ook zijne legpenningen van ± 1635 met de bustes van JACOB I en KAREL I van Engeland bewijzen dit. De beeltenis van Prins MAURITS (N°. 274) is gelijkend. Wij kennen een dergelijk medaillon van hem, waarop de prins een hoed draagt. 1) Ook VAN DE PASSE inspireerde zich op schilderijen van MIEREVELDT. FORRER 2) vermeldt, dat sommige dezer stukken geslagen zijn als imitatie van gravure (dus zooals de penning van 1910 van E. VOET); dit wordt bevestigd door het meermaals voorkomen van de Engelsche legpenningen van 1635. Uiterst fijn is de gravure op N°. 279, het werk van BALTHASAR LÖLINCK. Uit dit superbe stukje spreekt hooge kunst. Het gravure-procédé is het meest en met vrij goed gevolg toegepast op trouwpenningen in de 17e eeuw. N°s. 276 en 277 geven voorbeelden van goed werk. Zeer eigenaardig is de voorstelling van het mystieke trouwverbond van CHRISTUS met de kerk, op N° 276.

De Duitsche dooppenning (N°. 281) op plaat XIX is de schoonste en merkwaardigste onder de familiepenningen.

1) *Vrije Fries*, 1903. Afbeelding van het exemplaar in 't Friesch museum. Cat. SCHULMAN, 10 April 1905. Coll. VAN DOORNINCK, 2de exempl.

2) FORRER, *Biographical dictionary of medallists*. London, 1907.

De figuren op de voorzijde, in den stijl van den Neurenberger medailleur HANS GAR, zijn gekleurd als email. De begrafenispenning van SUSANNA HOSCHEPIED herinnert sterk aan het werk van ABBELE. De voorzijde van N°. 285 deed ons onmiddellijk denken aan den onbeschreven penning met het omschrift: Een vondling om het geld enz. en: SECUNDUS sprekend enz. (Zie: Cat. v. Tent. van Zilverwerken te Leeuwarden, 1900, N°. 555. Cat. SCHMIDT VAN GELDER, N°. 7194 en RENESSE, N°. 36909. 1) Of de penning van AGNETA BLOK tot de familie- of tot de historiepenningen moet gerekend worden, blijft een betwist punt.

De sterfpenning van 1674, heeft als kunstproduct weinig waarde 2) De buitenlandsche historiepenningen op platen XX en XXI bieden een geschikt vergelijkmateriaal. DADLER en HÖHN (N°s. 290, 291 en 292) zijn minitieuze stempelsnijders; hun werk is echter te gedetailleerd om indruk te maken. FALTZ doet denken aan M. HOLTZHEIJ, doch hij is eenvoudiger en meer waar. Het groote medaillon van SCHÄFFER vertoont de momentopname eener hoogvorstelijke ontmoeting in het bosch van Heusenstamm bij Frankfurt. Het heeft veel van eene opticaprent met diep perspectief. De strijkaadjes van de drie heertjes zijn allervermakelijkst. De Franschen toonen ons op plaat XXI, vlotter, zuiverder, krachtiger werk. WARIN, DUPRÈ en ROUSSEL staan vrij wat hooger dan hunne Duitsche confrères. De penning op RICHELIEU bijv. is aan beide zijden prachtig. Mooi is ook de medaille van MARIA DE MEDICIS. Er bestaat een variant met het schip van staat op de keerzijde in plaats van de goden van den Olympus.

---

1) Afgebeeld Cat. SCHULMAN, Sept. 1902, n°. 1200. Coll. H. M. DE BRUIJN DE NEVE MOLL te Zierikzee. Zie *Revue belge*, 1861, pag. 121 en 1867, pag. 454.

2) Zijne keerzijde met omgevallen boom en geraamte werd nog in 1728 gebruikt voor den begrafenispenning van den Amsterdamschen priester GELDORPUS VAN OVERBEKE.

Over de hedendaagsche medailles en plaquettes zou ook heel wat te zeggen zijn, doch daar dit op eene andere plaats reeds is geschied, onthouden wij ons. Platen XXII tot XXV vertoonen de tweede wedergeboorte van de medaillekunst. Evenals in 1450 nemen ook nu beeldhouwers, artisten van den eersten rang, de kleinkunst ter hand. In Frankrijk begonnen, volgden Oostenrijk, Duitschland, België en ook ons land; overal streeft men, met goed gevolg, naar hare verheffing. Legt men de moderne stukken naast werk van HOLTZHEY, van BOSKAMP, van MULLER, van ABEELE zelfs, dan bemerkt men terstond, dat de eersten het winnen in natuurgetrouwheid, anatomische juistheid, levendigheid van uitdrukking en schoonheid van lijn.

Wij hebben de afbeeldingen enkel beschouwd uit een artistiek oogpunt. Van zeldzaamheid of historisch belang hebben wij geen woord gerept. Hiermede bleven wij op de lijn door de schrijvers van dit werk getrokken. Met groot genoeg hebben wij ons verdiept in de beschouwing der kunstschaten van het Koninklijk Penningkabinet en hebben wij de kunstwaarde van ieder stuk genoten en gewogen. Wij hebben ons het genoeg niet kunnen ontzeggen daarvan te getuigen. Het moge velen opwekken de stukken ook in natura te gaan zien.

De reproductie werd verzorgd door de firma L. VAN LEER & Co. te Amsterdam. De losse platen met uitmuntende afbeeldingen maken het vergelijken gemakkelijk.

De uitgever (de firma MARTINUS NIJHOFF te 's-Gravenhage) zorgde voor mooie letter, zacht-crêmekleurig papier en netten band. Het werk wordt ook met Franschen tekst uitgegeven. En zoo ligt daar voor ons een mooi boek, een kranig werk, dat allen numismaten, maar ook zeker een breeden kring van vrienden der kunst, welkom zal zijn. Den schrijvers komt onze dank toe.

Leeuwarden, 19 Dec. 1910.

S. WIGERSMA Hz.